



## Den här dagen...

Den här dagen den 8 maj 1784 tycks Gustaf III ha tagit sovmorgon. Kanske hade det som Gustaf Mauritz Armfelt beskriver i sin resedagbok som ”Spectacle och natt promenad efter vanligheten” kvällen före, tagit ut sin rätt.

Efter flera månader i Rom och Neapel befann sig nu kungen och hans entourage i Venedig. Tack vare de dagboksskrivande unga männen Gustaf Mauritz Armfelt, 27, och Hans Henrik von Essen, 28, samt den av Gudmund Göran Adlerbeth, 33, skrivna reseskildringen i brevform kan vi ganska väl följa i Gustaf III:s fotspår även i Venedig. Det faktum att han reste under sitt inkognito ”greven av Haga” hade inte hindrat dogen och styret i det republikanska Venedig att arrangera ett mottagande och festligheter anstånde en kung. Två av Venedigs främsta män, Girolamo Zuliani och Nicolò Foscarini med stora rikedomar och anor tillbaka till tiden då Ansgar missionerade i Norden hade utsetts av dogen, att som hans deputerade uppvakta ”greven” under hela hans vistelse i lagunstaden.

Inte minst hade man beslutat att tidigarelägga årets andra karneval, som vanligen inföll i samband med Kristi himmelfärdsdagen, ”för att göra herr grefven af Haga dess vistelse här så mycket angenämare” enligt Adlerbeth. Därför var hela Markusplatsen en enda stor, festlig marknad öppen så gott som dygnet runt, och som enligt samme sagesman framställde ”S. Marci torg i hela dess härlighet”. Han beskriver entusiastiskt hur den ”upplyses om aftnarna med glaslyktor i sick-sack, ömsom lägre och högre satta, hvilka gifva en lyckeligen afpassad dager, hvarken för bländande eller fattig. Här tränges en spatserande menighet såsom på en assemblé i en sal. Bodar, lysande af rika handelsvaror, äro uppfyllda af folk. Kaffehus som till och med besökas af fruntimmer, är en annan lefvande tafla genom jämn omväxling af gående och kommande. Markskriare och konstmästare draga skaror af folk omkring sig med sina upptåg. Turkar, greker, dalmatier och armenier vandra i sina kontrasterande dräkter bland europeer och stärka det intryck, att S. Marci torg är en samlingsplats för alla nationer.” Gustaf III måste ha uppskattat marknaden för han besöker den nästan dagligen och Armfelt suckar i sina dagboksanteckningar den 4 maj ”...eftermiddagen måste jag ut med honom, Masquerad med Bahutte och masque springa i marknaden ett par timmar” och 6 maj ”På spectaclet var vi en liten stund och halfva natten på marknaden. Grefven sprang omkring och jag satte mig att sofva – förbannande Venetianska barnsligheterne.” Adlerbeth hade tidigt konstaterat ”Få orter lär gifvas, där man mer förvandlar natt till dag än Venedig.”

Även den 7 maj avslutades alltså med ett nattligt besök på marknaden, men tidigare på dagen hade greven av Haga och hela hans svit besökt Arsenalen, vilken Armfelt kort och gott beskriver som ”stor och väl städad”. von Essen skriver ”Arsenalen är ganska rik. Man ser där gevär för 5 000 man, enfin alt arrangerat med så mycken ordning, att det nästan är ridicult”, medan Adlerbeth skildrar besöket desto noggrannare. Först noterar han att inne på förgården, bland de porträttreliefer som avbildar Venedigs ”märkvärdiga hjältar och fältherrar, som inlagt beröm i republikens tjänst” återfinns den svenske greven Otto Wilhelm Königsmarck. Denne var farbror till den sköna Aurora och gift med Karl XI:s kusin, Catharina Charlotta De la Gardie. Trots släktband med kungen drabbades han hårt av reduktionen och gick, som den framstående fältherre han var, i utländsk tjänst. Som generalissimus i den venetianska armén, under befäl av den något excentriske (han klädde sig alltid i rött från topp till tå och skulle ha sin katt med sig i strid) blivande dogen Francesco Morosini (vars unge släkting sovit på förf:s TV-soffa!) besegrade han turkarna på Peloponnesos och råkade under belägringen av Aten spränga Parthenon i luften.

Men det går inte Adlerbeth in på. Däremot skriver han om Arsenalen ”som af venetianerna så högt skattas och med en fullständighet, som i andra slika förrådshus förgäfves sökes, förenar allt hvad för en krigsmakt både till lands och sjös behöfves.” Kanske tänkte han då på den svenska arsenalen, vid denna tid inrymd i det De la Gardieska palatset Makalös, mittemot slottet mellan Norrström och Kungsträdgården. På Gustaf III:s order byggdes den om för Dramatiska teatern, men först 1793 efter kungens död. Faktum är att Venedigs arsenal har givit upphov till ordet ”arsenal” som numera, lite skämtsamt, kan användas om nästa vilket stort lager eller mängd som helst, men som ursprungligen stod för vapentillverkare/-förråd, tyghus och rustkammare, eller ammunitionsfabrik. En sådan har i sin tur givit namn åt det engelska fotbollslaget. I det medeltida Venedig var det ett arabiskt ord *Dar al-sina*, i betydelsen hus för tillverkning, d.v.s. en verkstad eller fabrik, som gav namn åt det äldsta skeppsvarvet på platsen, vilket säger något om Venedigs nära förbindelser med makt över länderna runt östra Medelhavet.

Som avslutning på besöket i Arsenalen fick Gustaf III och hans uppvaktning också gå ombord på dogens ceremoniella statsskepp Il Bucintoro. Det märkliga namnets ursprung är omtvistat. En teori är att något av skeppen kan ha haft en bukentaur, en ”ox-kentaur”, ett mytologiskt väsen med oxhuvud och människokropp, som galjonsfigur, vilket inte är troligt. Mindre fantasifullt och därför mer rimligt, är att det är en kombination av *burcio*, en venetiansk typ av båt, och *in oro* – av guld. Skeppet användes främst när dogen på Kristi himmelfärdsdagen roddes ut till Lido, där lagunen möter det Adriatiska havet, för att förrätta republikens bröllop med havet genom att kasta en guldring i vattnet. Den första av fyra kända bucentaurer byggdes i början av 1300-talet och följdes 1526 och 1606 av allt större och ståtligare skepp. Den bucentaur som den Gustaf III fick ta en kort tur med byggdes 1727 och förstördes av Napoleons trupper 1798. Skeppet var 35 meter långt och drevs av 42 roddare med varsin 11 meter lång åra. Vid längre färder krävdes fyra roddarlag, totalt 168 man, och därtill kom en besättning på 40 man. Endast starka och stiliga unga män anställda vid Arsenalen engagerades för detta prestigeuppdrag. Åtta meter högt, dekorerat med bladguldsförgyllda dekorativa ornament och skulpturer föreställande Justitia och Markuslejonet, överbyggd med en ståtlig salong under en röd baldakin som täckte nästan hela däckets och var inredd i rött siden med dogens tron i fonden vid aktern samt ytterligare 90 sittplatser, var Bucintoro ett veritabelt flytande palats.



*Il Bucintoro (detalj) ca. 1745 Olja på duk, 57 x 93 cm, Colección Thyssen-Bornemisza, Museu Nacional d' Art de Catalunya*

Trots det noterar Armfelt bara helt kort att "Bucentauren gick ut i sjön" medan Adlerbeth än en gång är mer utförlig: "Som herr grefvens af Haga tid icke tillåter honom att härstädes afbida denna högtidlighet (bröllopet med havet), som ej infaller förrän den 20 i denna månad, så lät man till hans nöje nu Bucentoren utlöpa till en kort promenad. Detta skedde under otaligt bifallsgny och handklappande. Ostron af det yppersta slag samt flera läckra grekiska viner serverades tillika på fartyget..."

Men åter till dagens datum, den 8 maj, då Gustaf III förståndigt nog vilade ut inför ännu en lång och ansträngande dag när regattan på Canal Grande skulle gå av stapeln. Till och med Armfelt blir då entusiastisk och något ordrikare: "Det spectaclet var det magnifiquaste jag sedt, granlåten af båtarne och båtsmän, folk i alla fönster parerade, en quantité af gondoler med masquer af alla slag och musique, hela strand oppfyld med folk, enfin alt var gjordt för att enchantera ögat."



*Regatta på Grand Canale c. 1732, Olja på duk, 77 x 126 cm, Royal Collection, Windsor*

Adlerbeth är, som vanligt, mer utförlig och informerar om att regattor brukade anordnas för att bidra till "främmande prinsars nöje". Redan på förmiddagen förbereddes festligheterna med att venetianarna hängde ut tapeter (vävda) och sidenstycken från fönstren mot Canal Grande. Mitt emot Gustaf III:s hotell "Albergo Reale" byggdes en altan för en orkester och klockan två hämtades kungen av ett antal adelsmän med egna båtar. "Jag kan knappt beskriva, med hvad prakt dessa båtar voro utsirade. Ini voro de klädda med sidentyg och borden utstofferade med taft och silfver- och guldskir i bubblor och festoner. Öfver fram och bakstammarna voro baldakiner och parasoller formerade med fladdrande tofsar...", "Roddarna, åtta i hvar båt, voro på det präktigaste klädda. Deras korta sidentröjor voro rikt prydda med silfver, och därtill buro de skärp och bandrosor af olika, samt i bästa smak valda färger." Årona var försilvrade. Herr greven av Haga skulle bese regattan från Zulianis båt framförd av roddare iklädda livréer rosenrött och silver, under en "lysande himmel" av rött och gult siden. Rött, gult och silver var ätten Zulianis heraldiska färger. Adlerbeth beskriver hur själva kapprodden gick till med olika "klasser" beroende på typ av båt och antalet roddare. I en särskild klass tävlade båtar rodde av två kvinnor. Regattan pågick i sex timmar. "Skådespelet var lifligt, präktigt, eget och lysande, men räckte nästan för länge."

För Gustaf III och hans närmaste uppvaktning var dock dagen inte slut. "Vi foro hem för att äta middag och sedermera på Pisanis casine i en fauxbourg som var illuminerat och agreabelt arangeradt hvarifrån vi ej kommo hem förn kl:3" skriver Armfelt. Det han på franska kallar "fauxbourg", en förort, ska enligt andra, samstämmiga, uppgifter vara ön San Giorgio Maggiore, där kyrkan med samma namn och sin av Andrea Palladio ritade fasad i istrisk vit marmor utgör ett vackert blickfång över vattnet från Markusplatsen och Dogepalatset. Hela ön tillhörde sedan tidig medeltid ett benediktinerkloster. Av kartor från 1700-talet får man intrycket att ön var en enda klosterträdgård, ordentligt indelad i kvadratiska odlingsbäddar. Den unga, lokala guide jag nyligen frågade om det funnits ett casino på ön svarade nej med övertygelse, nästan chockad över frågan, som om munkarna drivit ett casino i modern Las Vegas-stil.



*Palazzo Pisani vid S. Stefano, 1703, Etsning, British Museum*

De ”casine” som Gustaf III och hans uppvaktning besökte under sitt besök i Venedig var dock inga spelhålor, åtminstone inte uteslutande. Var och varannan mer välbärgad venetiansk familj hade ett litet hus eller våning där man kunde umgås mindre formellt än i de stora husen och palatsen. Det bjöds på musik och dans, enklare förtäring - och spel. Faktum är att under 1600-talet, när spelandet i dessa privata casine började gå överstyr och många, ursprungligen välbeställda venetianare blev skuldsatta, försökte myndigheterna i Venedig stävja detta genom att under karnevalstiden förbjuda spelandet i privata casine och inrätta världens första statliga casino i Palazzo Dandolo. Det gick sådär.



*Canaletto (Giovanni Antonio Canal), Bacino San Marco med San Giorgio Maggiore i fonden c. 1740, Olja på duk, 130 x 191 cm, Wallace Collection, London*

Mysteriet med Alvise Pisanis casine på San Giorgio Maggiore har hittills inte gått att lösa. En tanke är, att om man, som Pisani, var en av de rikaste, kanske den rikaste, adelsmannen i Venedig hade man förmodligen både pengar och makt för att låna eller hyra in sig på munkarnas ö och där uppföra ett tillfälligt casine, dekorera klosterträdgården med illuminerade kulisser, hänga upp frukter av glas och speglar som reflekterade hundratals levande ljus, ordna tusentals verkliga frukter i vackra arrangemang som fyllde trädgården med väldoft, samt vid midnatt bjuda de över 300 gästerna på en överdådlig måltid och underhålla dem med musik av två orkestrar, varav den ena bestod av unga kvinnor. ”I Pisanis casine hörde vi en concert af bara quinfolk, det är unga orpheliner eller fattiga flickor som republiken underhåller, och som lära sig spela på alla sorter instrumenter. Det var rätt narragtigt att se flickor blåsa på trompette, valthorn, bason etc.; flera av dem hade vackra röster.” refererar Armfelt det hela.

Den nattliga tillställningen på San Giorgio Maggiore var inte den enda festlighet Pisani bjöd på. Bara tre dagar, eller snarare nätter, tidigare hade han hållit en ännu större fest inne i sitt stora palats i närheten av kyrkan San Stefano. ”Fêten var en af de präktigaste och bevistad af mer än fem hundra personer” enligt Adlerbeth som var medbjuden. Åtskilliga vaxljus var uppsatta på stora salens väggar och i de för damerna reserverade mindre gemaken. ”Nattmörkret syntes

därigenom förvandlat till strålande solsken” skriver von Essen. I den stora salen turades två orkestrar om att spela till dans, medan man i andra rum spisade vid flera bord. Greven av Haga och en prinsessa Ruspoli åt vid värdens bord, det sades vara dukat med fat och skålar av guld.

Pisanis fest måste ha varit den mest lysande av alla under Gustaf III:s vistelse i Italien. Man kan förstå att kungen vändades när han inför avresan från Venedig förväntades dela ut lämpliga tackgåvor samtidigt som reskassan började sina.

*Stina Odlander Haubo, ledamot i Sällskapet Gustaf III:s styrelse*

#### Referenser:

Adlerbeth, Gudmund Jöran, *Gustaf III:s resa i Italien*, utgiven av Henrik Schück, Stockholm 1902

Armfelt, Gustaf Mauritz, *Resan till Italien: Gustaf Mauritz Armfelts resedagbok 1783-1784*, Inledning och kommentarer av Rainer Knapas, Stockholm 1997

Honour, Hugh, *The Companion Guide to Venice*, London 1990

Stålhane, Henning, *Gustaf III:s resa till Italien och Frankrike*, Stockholm 1953

Egna anteckningar, manus för föredrag och guidning kompulerade från div. uppslagsverk, guide- och resehandböcker, Wikipedia och hemsidor på Internet